

Kaos eller system?

Om forholdet mellom sosiale strukturer og individuelle språklige variasjonsmønstre i industristedet Sauda

Av Randi Neteland

Ensidige industristeder har en rekke fellestrekk, men også lokale sosiale strukturer som er unike for hvert enkelt sted. I denne artikkelen presenteres en empirisk undersøkelse av sammenhenger mellom språklig variasjon på individnivå og de sosiale strukturene i industristedet Sauda. Analysen av undersøkelsen viser at fabrikken ikke bare er sentral som katalysator for befolkningsøkning og påfølgende talemålsendringer, men også en relevant sosial struktur i det nye industrisamfunnet. De unike sosiale strukturene på stedet setter betingelser for den språklige interaksjonen mellom ulike innbyggergrupper, og setter dermed også betingelser for hvordan spredningen av talemålsendringer foregår.*

1 Innledning

Sauda er et vestnorsk industristed som hadde stor befolkningsøkning i forbindelse med industrialiseringen for hundre år siden. Det er utvilsomt slik at disse store sosiale omveltingene førte til en rekke endringer i talemålet på samfunnsnivå (Neteland 2014a). Dette endringsmønsteret samsvarer med en rekke undersøkelser av industristedtalemål og koinéer (se f.eks. forskningsoversikt i Kerswill og Trudgill 2005). Når det kommer til å skildre sammenhenger mellom endringer på samfunnsnivå og individers språkbruk, er imidlertid forskningen sprikende. Noen resultater viser at individenes språkbruk i koinéformingssituasjoner varierer uav-

* Dette er en omarbeidet versjon av en artikkel som inngår i ph.d.-avhandlingen min (Neteland 2014b). Jeg vil takke vurderingskomitéen og den anonyme fagfellen for konstruktive og nyttige kommentarer.

hengig av sosiale strukturer (jf. Trudgill 2004), mens andre viser at samfunnsstrukturene på industristedene har stor påvirkning på enkelt-individenes språkbruk (jf. Solheim 2006). I denne artikkelen vektlegger jeg disse sammenhengene mellom individ og samfunn, fordi jeg mener det er et sentralt punkt for forståelsen vår av hvordan talemåsendringer oppstår og foregår. Problemstillingen som drøftes i denne artikkelen, er derfor: *Hvilken innvirkning har sosiale strukturer i industrisamfunnet Sauda på individuelle språklige variasjonsmønstre?*

Artikkelen baserer seg teoretisk på en såkalt ‘invisible-hand’ forklaring på forholdet mellom individuelle handlinger og effekter på kollektivt nivå (Keller 1989: 118). Samfunnsstrukturene blir opprettholdt eller endret som en uintendert følge av de individuelt motiverte handlingene til innbyggerne.¹ På samme måte blir det kollektive talemålet enten bevart eller endret som en uintendert følge av individenes talemålsbruk (Mufwene 2001: 18). I dette teoretiske perspektivet skjer altså ikke talemåsendringer som en konsekvens av at alle språkbrukerne har gjort samme bevisste valg (f.eks. om å bruke en viss språklig variant), men som en konsekvens av ulik språkbruk som er individuelt motivert.

Jeg har valgt å bruke en induktiv metode i den empiriske undersøkelsen, der jeg grupperer sammen individer med samme språkbruksmønstre og så undersøker om det er noen sosiale karakteristika som skiller denne gruppen fra de andre språkbrukerne. Dette står i kontrast til den mest utbredte undersøkelsesmetoden av sammenhenger mellom sosial struktur og språkbruk, der man deler informantene inn i forhåndsdefinerte grupper og så undersøker om språkbruken varierer mellom disse gruppene (for eksempel Labovs inndeling av informantene i grupper etter en sosioøkonomisk indeks, se Labov 1972: 112ff.). En induktiv metode vil kunne ta bedre høyde for at individenes språkbruk kan være individuelt motivert og avhengig av ulike sosiale forhold på lokalt nivå.

Jeg bruker samlebegrepene ‘samfunnsstruktur’ og ‘sosial struktur’ for de ulike sosiale faktorene som kan brukes for å beskrive forholdet mellom individene i industrisamfunnene (se del 1.2). De språklige variablene som omtales i artikkelen, er variabler der den nye varianten kan kalles ‘ikke-lokal’ fordi den verken er brukt i regionen eller kan tolkes

1. For eksempel kan det være mange individer som velger å reise til Sauda for å få jobb. Dette er en individuelt motivert og intendert handling som, fordi mange tenker likt, fører til en uintendert sosial endring på kollektivt nivå der Sauda både får flere innbyggere enn før og en større andel innbyggere i arbeidsfør alder enn før.

som et resultat av en grammatisk forenkling (Neteland 2014a) (se del 1.3). Jeg anser informanter som bruker mange av disse ikke-lokale variantene, som spesielt interessante (se del 1.1).

Videre i denne innledningen vil jeg gjøre kort rede for koinéforming på norske industristeder og begrunne undersøkelsesmetoden (del 1.1). Så vil jeg beskrive hvilke sosiale strukturer jeg anser som relevante for undersøkelsen (del 1.2). Deretter beskriver jeg de språklige variablene som er undersøkt i denne artikkelen (del 1.3).

1.1 Variasjonsmønstre i koinéforming på norske industristeder

De fleste norske industristeder har hatt høy grad av innflytting i en avgrenset periode, og som en følge av dette kan norske industristedtalemål gjerne kalles 'koinéer' (Neteland 2013: 79). Koinéformingsprosessen består blant annet av en rekke forenklings- og utjevningsprosesser (Trudgill 1986: 96). Ser vi på individene i samfunnet, gir disse prosessene stor grad av inter- og intraindividuell variasjon (Trudgill 1986: 96). Norske industristedtalemål er kjennetegnet av at det er høy grad av inter- og intraindividuell variasjon på fonologisk, morfologisk og leksikalsk nivå (Trudgill 1986: 95–106, Kerswill 1994: 224). Variantene som er involvert i variasjonen, er som oftest den pre-industrielle varianten som veksler med varianter som er brukt i a) den omkringliggende regionen, b) regionsentrumsmålet og/eller c) talt riksmål² (Neteland 2014a: 54ff., Solheim 2006: 160).

2. Begrepet 'talt riksmål' er brukt i denne artikkelen om det felles talemålet som ble brukt i offisielle sammenhenger og som fungerte som morsmål for noen (spesielt med høyere utdanning, bosatt i byer). Andre betegnelser for det samme er: 'den dannede/utvungne dagligtale' (jf. Amund B. Larsen om flere bymål, f.eks. Larsen 1907, Larsen og Stoltz 1912), 'rikstalemål' eller 'bokmål' (Papazian 2012) og 'lokalt (talt) riksmål' (Nesse 2008: 51–54). Riksmålsvarieteter i norske byer kan betegnes som lokale fordi de er morfologisk og leksikalsk svært like, men fonologisk ulike fra sted til sted (jf. Sandøy 2009: 38). Det bør også bemerkes at perioden mellom første og andre verdenskrig er kalt for "glanstida for norsk riksmål" (Jahr 2007: 94), sannsynligvis fordi normene var slik at man skulle bruke talt riksmål i mange språkbruks-situasjoner. Etter denne perioden, og særlig etter den såkalte 'dialektbølgen' på 1970-tallet (Jahr 2007: 94), har det talte riksmålet blitt en utdøende varietet i mange byer (jf. Nesse 2008: 54–56). Noen talemålsforskere mener imidlertid at rikstalemålet i dag er endret, men fremdeles brukes, og at det filteres gjennom og spres ut fra regionsentrumene i landet (jf. Papazian 2012, Mæhlum 2009: 19). Jeg er kritisk til denne tolkingen, av grunner jeg ikke har plass til å komme inn på i denne artikkelen (se imidlertid Neteland 2014a: 55ff.). I denne teksten bruker jeg begrepet 'talt riksmål' om en historisk talemålsvarietet som hadde standardtalemålsfunksjoner i etableringsfasen av industristedene og (i hvert fall) fram til andre verdenskrig.

Generelt er det slik at den språklige variasjonen er størst i generasjonen som vokser opp i innflyttingsperioden eller like etter (Kerswill og Trudgill 2005: 200, 211). Disse barna skal lære seg å snakke i et språksamfunn uten en felles observerbar talemålsnorm, og mange forskere mener derfor at foreldrenes talemål da får større innvirkning på barnas talemål enn hos for eksempel innflytterfamilier på steder med stabile talemålsnormer (jf. Omdal (1979: 75) om danningen av høyangermålet, Trudgill m.fl. (2000: 305) om koinéforming på New Zealand og Mæhlum (1992) om ulike strategier blant barn som vokser opp på Svalbard).³ Variasjonen avtar deretter gradvis inntil industristedtalemålet er blitt omtrent like enhetlig som andre (tettsteds) dialekter (Kerswill og Trudgill 2005: 200, Omdal 1979: 75). Denne såkalte fokuserings- eller stabiliseringsprosessen foregår i løpet av en eller flere etterfølgende generasjoner, i ulikt tempo fra sted til sted (Kerswill og Trudgill 2005: 217–219).

Tempoet på denne fokuseringsprosessen avhenger i første rekke av hvor store forskjellene er mellom talemålene som er involvert i koinéformingsprosessen (Kerswill 2002: 695). Dessuten blir tempoet ulikt fordi samfunnsmessige faktorer (f.eks. integrering av innflyttere, sosial lagdeling eller nye bølger med innflytting) virker inn på mulighetene for språklig interaksjon mellom innbyggerne (og da spesielt barn), og dermed på mulighetene for at fokuseringsprosesser kan foregå (Kerswill 2002: 695). Helheten av alle variantene som finnes brukt i et samfunn, kalles 'språkpoten' (Neteland 2013: 84). Men fra individets perspektiv kan det hende at bare deler av samfunns-språkpoten blir oppfattet, på grunn av større grad av språklig interaksjon med noen grupper individer enn med andre. For eksempel vil ikke individet oppfatte de variantene som eldre informanter bidrar med til språkpoten, hvis individet mangler kontakt med eldre på stedet (for eksempel besteforeldre). Selv om disse variantene kan ha forholdsvis høy frekvens på samfunnsnivå, vil variantene være lavfrekvente for dette individet.

I denne artikkelen vektlegges språklige variabler som veksler mellom en pre-industriell variant og en ny variant som ikke hører hjemme i bygde-

3. Stabiliteten i talemålsnormene er her ment som en relativ størrelse, der talemålsnormene i norske byer og tettsteder med normal folkevekst oppfattes som stabile, mens talemålsnormene på steder med høy grad av innflytting over kort tid oppfattes som ikke observerbare (og kanskje heller ikke eksisterende) på det tidspunktet den første generasjonen etter industrialiseringen vokser opp.

mål eller bymål i regionen – og som heller ikke kan sees som en grammatisk forenkling. Jeg bruker ‘ikke-lokale varianter’ som en felles betegnelse på disse nye variantene (se oversikt over variabler i del 1.3). Spredningen av disse variantene er interessant fordi den verken kan forklares med et majoritetsbruker-prinsipp (lokal utjevning), eller med at regionsentrumets talemål spres til bygder og byer i regionen (regional utjevning).⁴ Det må derfor være andre sosiale mekanismer som styrer bruk og spredning av slike ikke-lokale varianter. I denne artikkelen undersøker jeg derfor hvordan individenes bruk av disse variablene korrelerer med sosiale strukturer som er aktuelle på industristeder (se del 1.2). Jeg undersøker både likheter i de sosiale karakteristika for informanter som bruker ikke-lokale varianter, og samvariasjon i bruken av ikke-lokale varianter.

Individer som bruker mye av nye, innkommende varianter, vil i mange tilfeller være språklige trendsettere eller såkalte ‘early adopters’ (Milroy 1993: 226). Disse språkbrukerne tar opp nye varianter (språklige innovasjoner) og sprer dem til andre individer eller grupper i samfunnet (Milroy 1993: 226). På et industristed brukes mange ulike varianter i innflyttingsperioden i tillegg til variantene i det pre-industrielle talemålet. Variantene som trendsetterne tar opp og sprer, er ikke nødvendigvis språklige innovasjoner, men de er nye varianter sammenliknet med det pre-industrielle talemålet. Disse språkbrukerne er tidlig ute i forhold til andre i sin aldersgruppe med å bruke varianter som senere får gjennomslag i språksamfunnet. På industristedene finner vi dessuten språklige varianter som brukes av noen innbyggere i en generasjon eller to etter industrialiseringen, for så å forsvinne ut av bruk igjen. I slike tilfeller blir individene som tok opp disse nye variantene, ikke trendsettere, men innbyggere med en språkbruk som avviker fra resten av språksamfunnets språkbruk.

I denne sammenheng er det viktig å fremheve at å bruke varianter som er nye i talemålet, ikke er en intensjonell handling som for eksempel er motivert av et forsøk på å bli en språklig trendsetter. Barnet vokser opp og tilegner seg talemålet på stedet. I denne prosessen kan individet komme til å bruke mange nye varianter på grunn av sine “valg” av varianter fra språkpotten. Disse ikke-intensjonelle valgene er nært

4. Se Neteland (2014a) for en utprøving og drøfting av disse to forklaringsmodellene på de samme variablene.

knyttet til frekvens, slik at varianter som er frekvente i individets språklige omgivelser, mest sannsynlig vil bli valgt.⁵ Det kan for eksempel medføre at barn som vokser opp i sosiale omgivelser der det er mange innflyttere, vil oppfatte andre varianter som frekvente, enn barn som vokser opp i omgivelser der det er mange lokale innbyggere (fordi de er eksponert for ulike deler av samfunns-språkpoten). Barn som vokser opp i innflyttertette deler av samfunnet, kan derfor komme til å bruke andre varianter enn andre innbyggere, hvis ikke innflytterne er integrert med andre grupper i samfunnet. De sosiale strukturene på industristedene kan være avgjørende for hvordan innføring av nye varianter foregår, og sette betingelser for hvordan en eventuell spredning av de nye variantene foregår.

1.2 Sosiale strukturer i Sauda

I denne artikkelen bruker jeg, som tidligere nevnt, en induktiv metode der informantene grupperes sammen etter talemålsbruken sin, og deretter undersøker jeg om det er noen sosiale karakteristika som kjennetegner de ulike gruppene. Som bakgrunn for dette bruker jeg informasjon om informantene som ble samlet inn i forbindelse med intervjuene. Denne bakgrunnsinformasjonen kan oppsummeres med følgende tabell:

Sosiale karakteristika	Verdier
<i>Alder</i>	Født mellom 1896 og 1994
<i>Kjønn</i>	Kvinne, mann
<i>Utdanningsnivå</i>	Grunnskole, videregående skole (yrkesfag), videregående skole, høyskole el. tilsv. (3-årig), høyskole el. tilsv. (5-årig)
<i>Yrke</i> ⁶	Individuelle verdier (se nedenfor)
<i>Foreldres talemål</i>	2 foreldre fra Sauda, 1 forelder fra Sauda, 0 foreldre fra Sauda
<i>Bydel</i>	Bydel individet har vokst opp i (se figur 2)

Tabell 1: Oversikt over sosiale variabler

Informasjonen om hvert enkelt individs sosiale karakteristika brukes i den kvalitative vurderingen av sosiale fellestrekk for informanter som grupperer seg sammen med lik talemålsbruk. I den følgende gjen-

5. "Valgene" kan også være intensjonelle, og er da ofte knyttet til sosiale språkbruksnormer som sosiale forventninger om bruk av talt riksmål i bestemte talesituasjoner. En kan også argumentere for at valgene av frekvente varianter er intensjonelle, der intensjonen er å snakke som de andre (Keller 1989: 122).

nomgangen vil jeg redegjøre for de sosiale strukturene i Sauda og dette vil vise relevansen av de sosiale karakteristikaene som er vektlagt på individnivået (tabell 1). ‘Sosial struktur’ og ‘samfunnsstruktur’ er brukt som et samlebegrep for de ulike sosiale karakteristikaene som kjennetegner et samfunn, for eksempel alderssammensetningen, fordelingen mellom kvinner og menn, andelen innbyggere med ulike utdanningsnivå, yrkes-sammensetningen, andelen innflyttere og bostedsmønstrene på stedet. Jeg har lagt særlig vekt på å beskrive de komplekse forholdene mellom sosial lagdeling, bosted og arbeider-/innflytermiljø som en finner i industristeder som Sauda.

1.2.1 Befolkningsøkning og kjønnsfordeling

Industristedet Sauda er et ensidig industristed (Myklebost 1960: 319). De norske industristedene som ble etablert på starten av 1900-tallet, har gjennomgått en rekke endringer de siste hundre årene. Endringene er først og fremst knyttet til oppbygging (og senere nedbygging) av industriarbeidsplasser, noe som har medført store svingninger i innbyggertallene på stedene. Da industristedene ble etablert, kom en stor mengde innflyttere til stedet i løpet av kort tid. Befolkningen ble gjerne fordoblet i løpet av en tiårsperiode (Neteland og Bugge 2015: 307–308). Befolkningskurven for Sauda viser vekst fram til 1960-tallet, men etter det har innbyggertallene sunket, i likhet med de fleste ensidige industristeder.⁶

Indirekte har endringene i arbeidslivet medført endringer i de sosiale strukturene i samfunnene. Innflyttingen medførte at det ble en stor andel *arbeidsføre* innbyggere i industristedene, større enn på andre tettsteder. Fordi de fleste industriarbeidsplassene var forbeholdt menn, ble det gjerne en skjev kjønnsfordeling i perioder med en større andel menn enn kvinner. For eksempel ble det registrert 2441 menn og bare 2016 kvinner i Sauda i folketellingen i 1930 (Det Statistiske Centralbyrå 1932: 44). Kjønnsvariabelen er derfor relevant i Sauda, selv om den ikke har vært særlig vektlagt i tidligere talemålsforskning om norske industristeder (jf. Solheim 2006, Bjørkum 1968, Sandve 1976).

1.2.2 Yrkesstruktur

Sosiologisk forskning om industrisamfunn framhever gjerne at det var

6. Sauda hadde befolkningstopp med 6283 innbyggere i 1962, mens det bare var 4760 innbyggere i 2014 (www.ssb.no/statistikkbanken).

et sosialt skille (og konflikt) mellom arbeidere og funksjonærer (jf. Lysgaard 1985). Det samme gjør historiske framstillinger av industrisamfunn, for eksempel fra bydelen Åbøbyen i Sauda (jf. Utter 2010). Det var også mange sosiale skiller mellom arbeidere og bønder, blant annet fordi bøndene er selvstendig næringsdrivende (Lorås 2007, Rovde 2000). “Det var (og er) forskjeller på livsformen til en lønnsarbeider, til en som var i en karrierelivsform (eksempelvis en akademiker), og en som var sjølstendig arbeidende” (Kjeldstadli 2005: 142). Disse sosiale skillene på industristedene kan framstilles som en trekant med tre sosiale grupper (bønder, arbeidere og funksjonærer) som står i konflikt med hverandre:

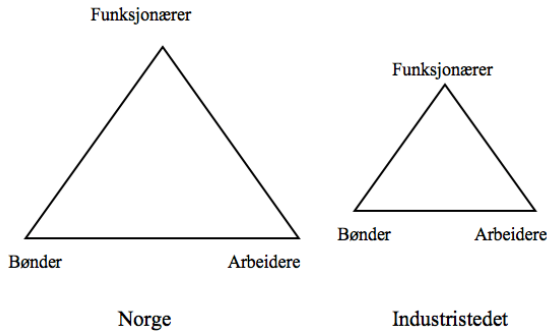
Slik dannet “den norske trekanten” seg på disse stedene. Tre klasser med ulike interesser, livsformer og miljøer ble brakt sammen og brakte sammen. [...] Bøndene mislikte både storindustri og arbeidere. Ledelse og funksjonærer var hevet over bønder og arbeidsfolk. Arbeidere mislikte både kapitalistvennlige og målvennlige. (Kjeldstadli 1994: 45)

Historikeren Kjeldstadli bruker oppbyggingen av industristedene som eksempel på historiske endringer i Norge i perioden 1905–1935, og ‘den norske trekanten’ framstilles ikke bare som en modell som beskriver sosiale forhold på industristedene, men som en generell konfliktmodell for det norske samfunnet i perioden (Kjeldstadli 1994: 45). I industrisamfunnene ser det ut til at konfliktaksen mellom arbeidere og funksjonærer var aktuell også etter andre verdenskrig, for eksempel ble dette skillet oppfattet som relevant for innbyggerne i Sauda til langt ut på 70-tallet (Utter 2010: 96).

Ifølge Kjeldstadli representerer de prototypiske hjørnene i trekanten tre ulike livsformer, og en kan finne en rekke konkrete eksempler på at dette ikke bare gjelder arbeidslivet, men at også individenes fritid og familieliv var knyttet til ett av disse hjørnene.⁷ For eksempel var det to nasjonale idrettsforeninger i mellomkrigstida (arbeideridrettsforeningen AIL og det borgerlige Landsforbundet), og mange steder, for eksempel i Sauda, var det derfor to lokale idrettslag (Fløgstad 1990: 111).

7. Jeg vil presisere at trekantene er metaforiske og hjørnene er, på alle nivåer, betegnet av en *prototypisk* yrkesgruppe (‘funksjonærer’, ‘bønder’ og ‘arbeidere’). I trekanten ‘industristedet’ kan for eksempel ‘funksjonærer’ stå både for lærere, butikkeiere og funksjonærer på fabrikken.

Figur 1: Den norske trekanten på nasjonalt og lokalt nivå (basert på Kjeldstadlis skriftlige framstilling (1994: 45)).

Arbeiderne og funksjonærene hadde også gjerne hver sine forsamlingslokaler. I Sauda het de *Folkets hus* (arbeidere) og *Sauda klubb* (funksjonærer). Foreninger som var dominert av bønder, var ulike misjonsforeninger og *Noregs Ungdomslag*, med sine forsamlingslokaler og ungdomshus (Øverland 2001: 89f.). Dette viser at modellen kan brukes som en inndeling av hele samfunnet, ikke bare arbeidstakere. Nære sosiale enheter, som kjernefamilien, kan grupperes sammen. I denne artikkelen bruker jeg for eksempel begrepet 'arbeidermiljø' for å signalisere at individer ikke trenger å være arbeidere selv for å plasseres i kategorien 'arbeider', de kan også ha direkte tilknytning til denne gruppen gjennom et nært familiemedlems arbeid eller eget tidligere arbeid (pensjonister).

Jeg vurderer 'den norske trekanten' som en god modell for å beskrive den sosiale lagdelingen og konfliktaksene i industrisamfunnene de siste hundre årene, og bruker den videre i artikkelen. Jeg vil likevel påpeke noen begrensninger ved modellen.⁸ En begrensning er at modellen kanskje ikke er like relevant for informanter vokst opp etter 1970-tallet. Jeg bruker likevel modellen, siden flesteparten av informantene er født

8. Jeg vurderer det slik at andre inndelingsmåter har større begrensninger. For eksempel vil en marxistisk inndeling i tre klasser (jf. Gabrielsen 1984: 56–58) plassere funksjonærer og bønder i samme gruppe, noe som skjuler store forskjeller i utdanningsnivå og livsform, samt skjuler konflikten mellom opprinnelige innbyggere og innflyttere. En inndeling etter om informantene har arbeid i primær-, sekundær- og tertiærnærings, er også problematisk fordi inndelingsmetoden ikke passer på dagens arbeidsmarked (Andersen m.fl. 2004: 600).

tidligere. En annen begrensning er at modellen, som alle andre modeller av sosial lagdeling, skjuler forskjeller innad i gruppene. For eksempel er gruppen 'arbeidere' en svært heterogen gruppe. "Arbeiderklassen var i utgangspunktet ingen enhetlig klasse – det var skiller mellom kjønn, etter alder (fagarbeider og læregutt), etter kvalifikasjoner (ufaglært, spesialarbeider, fagarbeider), by og land osv." (Kjeldstadli 2005: 143).

I analysen av talemålsbruk i Sauda er det den lokale trekanten som er mest relevant, men den forholder seg selvsagt til sosiale faktorer og talemålsbruk i den største, nasjonale trekanten. I drøftingen plasserer jeg språkbrukerne i trekanten ut fra en vurdering av deres nåværende og tidligere *yrke* (eller nært familiemedlems yrke) og *utdanningsnivå*. Man må ta høyde for at det finnes tilfeller der det ikke er samsvar mellom yrke og utdanning (for eksempel hvis en informant har fått en lederstilling ved å ha jobbet seg oppover i systemet og ikke har utdanningsnivået stillingen vanligvis krever). Sosiolingvisten Eva Sundgren sammenliknet språkbruk i grupper der informantene var delt inn etter sine yrkers utdanningskrav med grupper der de var delt inn etter sin faktiske utdanning, og fant at variasjonsbredden mellom gruppene var størst med inndelingen etter faktisk utdanning (Sundgren 2004: 155). Dette kan man forstå som at det ikke er selve yrket eller yrkesutøvelsen, men hvilken utdanning man har tatt, som best forklarer språkbruk på individnivå. Med min induktive metode vil jeg ikke utelukke noen av delene, og vurderer både informantenes yrke og faktiske utdanning som relevant.

1.2.3 Integrering av innflyttere

Den store innflyttingen til industristedene skapte konflikter mellom de opprinnelige innbyggerne og innflytterne. Det sosiologiske forskningsprosjektet om årdalssamfunnet, *Årdalsprosjektet*, avdekket blant annet at innflytterne var sosialt isolerte fra de opprinnelige innbyggerne. Årdøler var sammen med andre årdøler (78 % av omgangskretsen) og innflyttere var sammen med andre innflyttere (83 % av omgangskretsen) (Schieffloe 1975: 242).⁹ Det er ikke urimelig å anta at dette kan ha vært tilfellet også i andre industristeder. Historikeren Harald Utter har studert hverdags-

9. *Årdalsprosjektet* var ledet av sosiologen Sverre Lysgaard ved Universitetet i Oslo. Deler av forskningsprosjektet, blant annet det som refereres til i teksten, var basert på en omfattende spørreundersøkelse der omkring 450 av innbyggerne i Årdal deltok.

og arbeidsliv i bydelen Åbøbyen i Sauda (2010). Ut fra denne studien ser det ut til at de fleste innbyggerne i bydelen var innflyttere (og senere barn av innflyttere), og at innbyggerne i denne bydelen hadde mest med hverandre å gjøre (Utter 2010: 221).

Konflikten mellom opprinnelige innbyggere og innflytterne i industrisamfunnene er mindre framtrødende og mindre omtalt enn konflikten mellom arbeidere og funksjonærer. Årsaken til dette er antakeligvis at opprinnelige innbyggere var den tapende part som måtte akseptere “den nye tida” i form av fabrikker, byutbygging og innflyttere. Jeg bruker både informantenes *bydelstilhørighet* (se nedenfor) og deres *foreldres talemål* til å avgjøre om informantene kan anses som del av et innflyttermiljø eller del av miljøet rundt de opprinnelige innbyggerne. Foreldrenes talemål kan også ha en mer direkte innvirkning på barnas talemål i koinéformingsprosessen (jf. del 1.1).

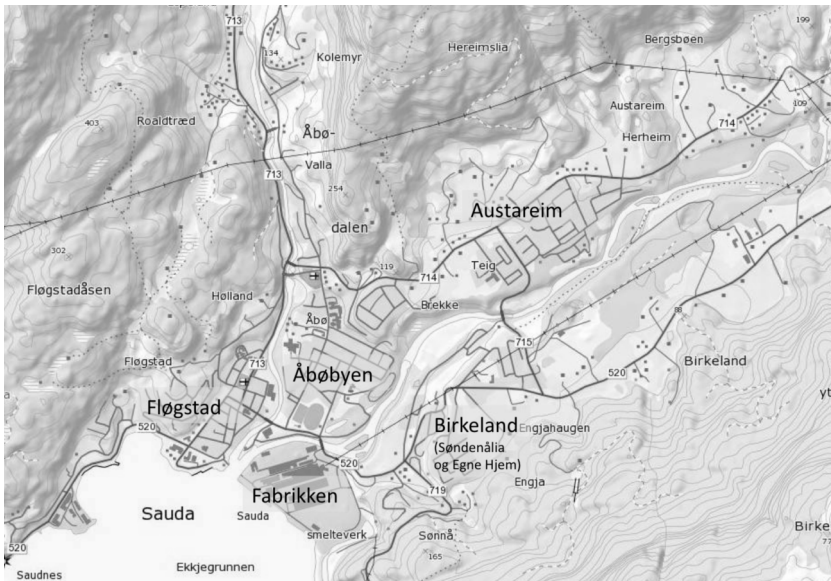
1.2.4 Boligstruktur

Fordi industristedene ble bygget opp på så kort tid, og fordi bedriftene i mange tilfeller ble pålagt å bygge husrom til arbeidstakerne sine, fikk den sosiale lagdelingen i samfunnet konkrete fysiske uttrykk i boligmassen på mange av industristedene. De fysiske forskjellene, for eksempel på boligstandard og -plassering, ble et synlig tegn på maktforhold og sosiale forskjeller mellom innbyggerne i industristedene (Solheim 2006: 16, 47, Utter 2010: 93). I Høyanger var det, i hvert fall i en periode, også sammenhenger mellom bydel, sosial status og talemål: I Villabyen, bydelen befolket av “det øvre sosiale sjiktet”, brukte innbyggerne lenge “eit standardnært søraustnorsk talemål” (Solheim 2006: 16, 22).

I Sauda var fabrikken (*Sauda smelteverk*) konsesjonspålagt å bygge boliger til sine ansatte. Dette gjorde de i sentrum av Sauda i bydelen som kalles Åbøbyen (se figur 2). Husbyggingen startet i 1916, og husene var fabrikkede fram til 1979, da de ble solgt enkeltvis til private (Utter 2010: 69, 395). Både arbeidere, funksjonærer og bedriftsledelsen bodde i denne bydelen. Fabrikkeide boliger innebar at et av familiemedlemmene (som regel far), i alle de 250–300 husstandene i bydelen, arbeidet på fabrikken (Utter 2010: 76). I tillegg til denne fabrikkede bydelen er det to andre boligfelt i Sauda som er dominert av arbeidere: Boligfeltet Søndenaia, der kraftselskapet (*Saudefaldene*) delte ut tomter til sine ansatte, og boligfeltet Egne Hjem, der arbeidere fikk bygge sine egne boliger (fra

1937) “ved hjelp av betydelig økonomisk støtte fra smelteverket” (Utter 2010: 86).¹⁰

Det er altså sammenheng mellom de sosiale gruppene i ‘den norske trekanten’ og bosted i Sauda: Søndenålia og Egne Hjem var typiske arbeider-boområder, mens Åbøbyen var en sosialt inndelt bydel der arbeidere bodde nærmest fabrikk og funksjonærer lengre unna. De andre delene av Sauda sentrum var mer blandet når det gjelder sosiale grupper: Her bodde både arbeidere, funksjonærer og bønder, mens bøndene dominerte utenfor sentrum (Utter 2010: 86).

Figur 2: Bydeler i Sauda. (Kart hentet fra www.temakart-rogaland.no, tilpasset artikkelen.)

10. Fabrikkens Sauda smelteverk og kraftselskapet Saudefaldene var for øvrig nært forbundet både når det gjelder økonomi og arbeidskraft. Fabrikkeierne eide og drev også kraftselskapet, og arbeidere fra vannkraftverket kunne bytte arbeid til fabrikk og motsatt. I tillegg var det slik i oppbyggingsperioden at mange av de første innflytterne først deltok i oppbyggingen av kraftverket, deretter i oppbyggingen av fabrikk, før de til sist gikk over til ordinært arbeid på fabrikk (Fløgstad 1990: 87).

1.3 Språklige variabler

De språklige variablene som er valgt ut som fokuspunkter i denne artikkelen, er som nevnt variabler med 'ikke-lokale varianter'. Disse ikke-lokale variantene hører verken hjemme i bygdemål eller bymål i regionen. De kan heller ikke sees som en grammatisk forenkling. De fem språklige variablene som omtales i denne artikkelen, er valgt ut fordi det tidligere er dokumentert bruk av slike ikke-lokale varianter i Sauda (Neteland 2014a: 24).¹¹

Variablene som presenteres fra saudamaterialet, er endelse i hunkjønnssubstantiv i bestemt form entall (M7: solå), endelse i hankjønnssubstantiv i bestemt form flertall (M9: hestadn), personlig pronomen, første person flertall, subjektsform (L3: me), personlig pronomen, første person entall, subjektsform (L1: eg-trykksterk og L2: eg-trykksvak) og nektingsadverbet (L4: ikkje).¹² Det er ikke leksikalske føringer på variasjonen i de to morfologiske variablene (jf. Neteland 2014b).¹³ Tabell 2 nedenfor er en oversikt over de språklige variablene og variantene som er dokumentert brukt i Sauda.

Variabler	Pre-industriell variant	Ikke-lokal variant
M7: solå	/ɔ/	/a/ og /en/
M9: hestadn	/adn/ ¹⁴	/ene/
L3: me	/me/	/vi/
L1: eg, L2: eg	/e:g/ og /e/	/j/ i framlyd
L4: ikkje	/içe/	/ike/

Tabell 2: Oversikt over språklige variabler og varianter

11. Talemålsmaterialet som ligger til grunn for undersøkelsen, består av opptak med 47 informanter fra Sauda. Disse kan deles inn i følgende fødselsårsgrupper: f. 1890–1919, f. 1920–49, f. 1950–79 og f. etter 1979. Opptakene fra Sauda ble gjort på 80-tallet og i 2011. Se Neteland (2014b: 47ff.) for nærmere beskrivelse av talemålsmaterialet.
12. Variablene har fått koder med en bokstav (F for fonologisk, M for morfologisk og L for leksikalsk), et nummer og et eksempelord. Kodene samsvarer med kodene som er brukt i ph.d.-avhandlingen min (Neteland 2014b) og nummereringen kan derfor framstå som tilfeldig i denne artikkelen.
13. Jeg ville opprinnelig også inkludere den fonologiske variabelen veksling mellom pre-industriell diftong /ø#/ og ikke-lokal variant /ø/ (F2: haust), men ved gjennomgang av variasjonen på leksikalsk nivå viste det seg å være så mange leksikalske føringer på variasjonen i denne variabelen, at det ikke er mulig å undersøke hvordan individuell variasjon kan være styrt av sosiale variabler i tillegg til ordvalg.
14. På grunn av bortfall av differensiering i bøyingsendelse, endres varianten til /ane/. I denne artikkelen er /ane/ regnet som en lokal variant (fordi varianten finnes brukt i regionen), mens /ene/ er regnet som ikke-lokal variant.

2 Språklig variasjon i Sauda

I denne delen presenteres undersøkelsen av hvilke informanter som bruker mange ikke-lokale varianter i Sauda, og om de har noen felles sosiale karakteristika (del 2.1), etterfulgt av en overordnet drøfting av de lokale språkbruksmønstrene (del 2.2). Endrings- og variasjonsmønstrene på samfunnsnivå beskrives ved hjelp av et spredningsdiagram. Spredningsdiagrammenes funksjon er å visualisere sammenhengene mellom variasjon/ending på samfunnsnivå og de individuelle språkbruksmønstrene.

2.1 Brukere av ikke-lokale varianter

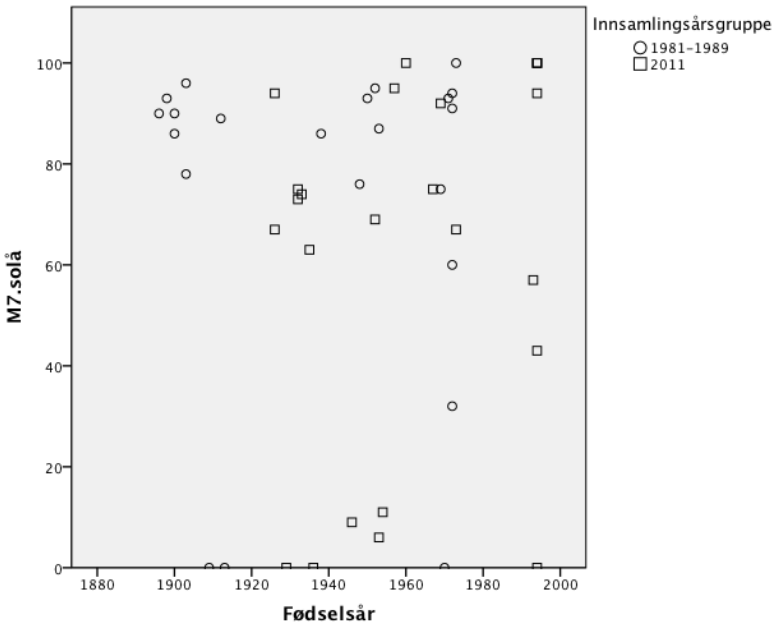
2.1.1 Variabelen M7: solå

Variabelen M7: solå har en variasjon vi kan beskrive slik: /ɔ/ er den pre-industrielle varianten, den varianten som brukes mest i alle aldersgrupper, og den varianten som det ser ut til å bli språklig samling omkring i den yngste generasjonen. Likevel er det, som vi skal se, mange informanter som bruker de ikke-lokale variantene /a/ og /en/, og de fleste informantene veksler mellom /ɔ/, /a/ og /en/. Spredningsdiagrammet nedenfor viser prosentandel bruk av pre-industriell variant /ɔ/ på individnivå. Hvert individs prosentandel bruk av /ɔ/ er markert med sirkler for opptak fra 80-tallet og kvadrater for opptak fra 2011 (se Neteland 2014b for gjennomsnittstall, individuelle prosentverdier og antall belegg).

Som det fremkommer av figur 3, ligger de fleste informantene på 60 % bruk av /ɔ/ eller høyere. Vi kan også se at de ikke-lokale variantene /a/ og /en/ ikke får gjennomslag i språksamfunnet over tid: Den pre-industrielle varianten /ɔ/ brukes også av majoriteten av de yngste informantene. Informantene som bruker mange ikke-lokale varianter, er altså ingen språklige trendsettere. De ikke-lokale variantene ble brukt av en god del innbyggere, men hele tiden i konkurranse med den lokale, pre-industrielle varianten, som til sist gikk av med seieren.

La oss se nærmere på hvilke informanter som bruker de ikke-lokale variantene /a/ og /en/ *oftere enn* den pre-industrielle varianten /ɔ/ (det er disse som ligger lavt i spredningsdiagrammet). Det er informantene Sk39, Sm42 og Sk47 i opptakene fra 80-tallet og informantene Sm02, Sk04, Sk06, Sk08, Sk19 og Sm24 i opptakene fra 2011, samt panelinformanten Sm29 (i begge opptaksårene).¹⁵ Jeg vil bemerke at ingen av disse

15. Informantene har «kodenavn» i denne artikkelen som samsvarer med kodene som

Figur 3: Spredningsdiagram, individnivå, M7: solå, Sauda

informantene har et gjennomført utrumssystem, der alle hunkjønnsord får bøyingsendelsen /en/. Informanten Smo2 har imidlertid en overvekt av /en/-endinger (87,5 %) som veksler med /a/. Det samme gjelder informant Sk19 som har 57,1 % /en/, men hun veksler med den pre-industrielle varianten /ɔ/.

Er det noen sosiale karakteristika som kjennetegner denne gruppen språkbrukere, og som kan skille dem fra de andre informantene fra Sauda? Informantene som bruker mye /a/ og /en/, er, som man kan se ut av spredningsdiagrammet, i alle aldersgrupper. De er heller ikke fra en bestemt yrkesgruppe, og har ikke noen entydig foreldrebakgrunn. Noen har innflytterforeldre, mens noen har én eller begge foreldrene fra Sauda. Det er imidlertid ett fellestrekk ved denne gruppen informanter som kan være vesentlig: Hovedandelen av informantene (ni av ti) er fra

ble brukt i ph.d.-avhandlingen min (Neteland 2014b). Førsteleddet i koden står for hvor informanten er fra: 'S' for 'Sauda'. Andreleddet står for informantens kjønn: 'k' for 'kvinne' og 'm' for 'mann'. Det tosfrede tallet til sist er for identifisering med informantkodene som er brukt i databasen *Talebanken*.

bydelene Åbøbyen og Søndenaia. Dette er bydeler der bare fabrikkansatte og ansatte på kraftverket hadde bosted. Fordi disse to arbeidsplassene er så nært forbundet, omtaler jeg begge som 'fabrikken' videre i teksten.

Det er totalt 13 informanter fra boligstrøkene Åbøbyen/Søndenaia i materialet. Ni av disse er i vår gruppe språkbrukere med over 50 % /a/ og /en/, én av disse bruker 23 % /a/, og tre bruker mellom 90 og 100 % /ɔ/. Det er derfor ikke en fullstendig korrelasjon mellom den sosiale faktoren 'å være fra Åbøbyen/Søndenaia' og det individuelle språkbruksmønsteret 'å bruke mye /a/ eller /en/', men det er likevel påfallende at hovedandelen av informanter som bruker disse ikke-lokale variantene, er født og oppvokst i disse bydelene.

2.1.1.2 Variabelen M9: hestadn

Den neste ikke-lokale varianten som presenteres, er bruk av /ene/ i bestemt form flertall av hankjønnsord (M9: hestadn). Den pre-industrielle varianten i saudamålet var /adn/, og den moderne varianten som brukes av ungdommene, er /ane/ (på grunn av bortfall av differensiering). Hankjønnsordene som hadde /edn/ i pre-industrielt saudamål (ord med stammebøyning og ord med omlyd), kan en forvente at får formen /ene/ blant informanter uten differensiering. De fleste informantene i mitt materiale har dette systemet. Det er derfor bare informanter som bruker /ene/ i hankjønnsord som *ikke* hadde /edn/ i det pre-industrielle saudamålet, som er brukere av en ikke-lokal variant. (På grunn av disse komplekse forholdene vises ikke spredningsdiagram for denne variabelen.)

Bruk av /ene/ i *alle* hankjønnsord tilsier at informanten har sammenfall med hunkjønnsbøyning. Det er bare én av informantene i mitt materiale som ser ut til å ha et slikt fullstendig sammenfall mellom hunkjønnsbøyning (Sk47, 21 belegg). Andre informanter bruker /ene/ i noen hankjønnsord som ikke hadde /edn/ i det pre-industrielle saudamålet, uten at dette ser ut til å være et konsekvent system. Det er totalt nitten informanter som bruker den ikke-lokale varianten /ene/. Det er Sk27, Sm29, Sk30, Sm33, Sm40, Sk47 i opptakene fra 80-tallet og Sm00, Sm02, Sm03, Sko4, Sko6, Sm07, Sko8, Sk12, Sk16, Sk19, Sk20, Sm28 og Sk31 i opptakene fra 2011. I tillegg til informanten Sk47, skiller Sko8 seg ut med høy frekvens av /ene/ (8 av 15 belegg).

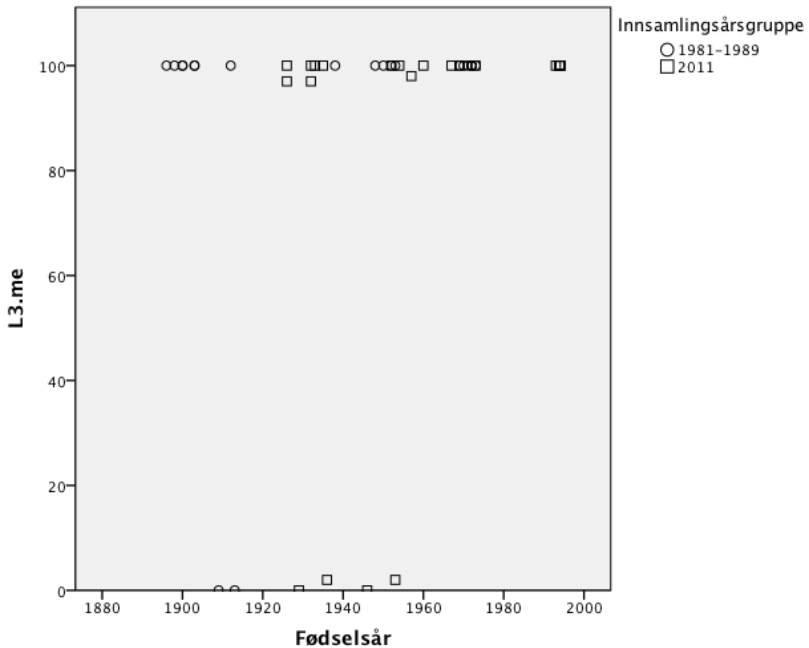
Informantene som bruker /ene/ mest, Sk47 og Sko8, er fra Åbøbyen, men i denne variabelen er det ikke slik at alle informantene som bruker

varianten /ene/, er oppvokst i Åbøbyen eller Søndenaia. Av totalt nitten brukere av /ene/ er åtte informanter fra disse bydelene. Noen av de elleve informantene som ikke er fra Åbøbyen/Søndenaia, er imidlertid nært knyttet til fabrikkent enten gjennom eget arbeid eller foreldres arbeid (4 av 11 informanter). Andre har ektefeller som er oppvokst i Åbøbyen/Søndenaia (3 av 11 informanter). Å bruke /ene/ i hankjønnsord som ikke hadde /edn/ i pre-industrielt saudamål, er dermed ikke like nært forbundet med bydelene Åbøbyen og Søndenaia som bruken av /a/ og /en/ i hunkjønn bestemt form entall (M7: solå), men det kan være forbundet med fabrikkmiljø mer generelt.

2.1.3 Variabelen L3: me

Vi går nå over til å se på tre leksikalske variabler. Først ut er personlig pronomen i første person flertall. I saudamålet brukes både den pre-industrielle varianten /me/ og den ikke-lokale varianten /vi/. Figur 4 viser individuell prosentvis realisasjon av den pre-industrielle varianten /me/.

Figur 4: Spredningsdiagram, individnivå, L3: me, Sauda

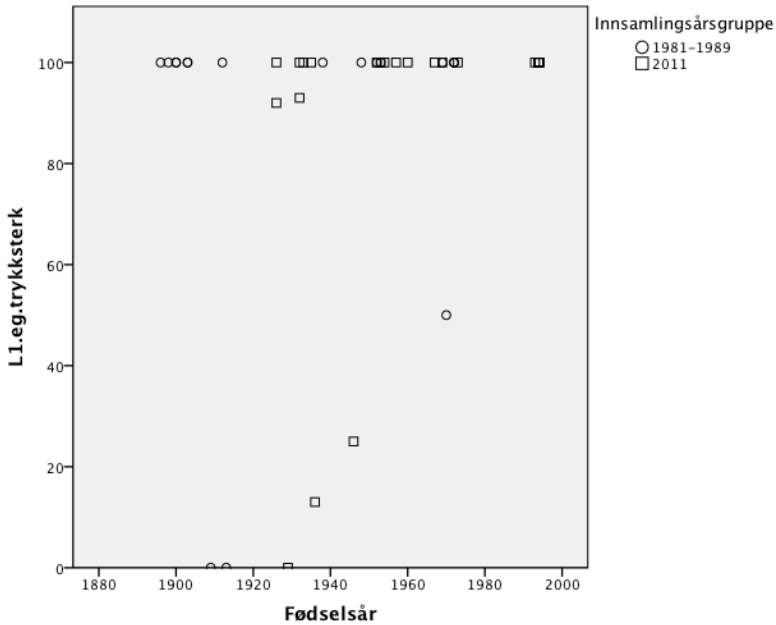
Som en kan se av spredningsdiagrammet, er det utelukkende bruk av den pre-industrielle varianten /me/ blant de eldste og de yngste informantene. Den nye varianten /vi/ fikk altså ikke gjennomslag i koiné-formingsprosessen. Spredningsdiagrammet viser også tydelig at vekslingen mellom /vi/ og /me/ i hovedsak er interindividuell, slik at individene bruker enten bare /vi/ eller bare /me/. Det finnes noen få individer som varierer, men det er få belegg på den ene varianten og mange på den andre, slik at det gjør små utslag. (Informanten med mest intraindividuell variasjon, Sm10, bruker 3 % /vi/ og 97 % /me/.) De seks informantene som bruker den ikke-lokale varianten /vi/, er Sm42 og Sk47 i opptakene fra 80-tallet, og Sm02, Sk04, Sk06 og Sk08 i opptakene fra 2011. Dette er informanter fra Åbøbyen/Søndenålia, og disse seks er også blant de som bruker de ikke-lokale variantene i variabelen M7: solå.

2.1.4 Variablene L1: eg-trykksterk og L2: eg-trykksvak

Personlig pronomen i første person entall (L1: eg-trykksterk og L2: eg-trykksvak) veksler også i saudamålet, og her er det dokumentert mange varianter i tillegg til de pre-industrielle variantene /e:g/ (trykksterk) og /e/ (trykksvak), for eksempel /ɛ:g/, /æ/, /je/, /jæ/, /jæi/ og /jei/. I denne artikkelen slår jeg sammen de ikke-lokale variantene som begynner med /j/ og kontrasterer de med de andre variantene. Informantene som bruker *j*-varianter, bruker slike varianter både i trykksterk og trykksvak posisjon. Spredningsdiagrammet under viser individenes prosentvise bruk av /e:g/ og /e/ (sammenlagt) i trykksterk posisjon.

Som figur 5 viser, er det få informanter som bruker *j*-varianter og ingen av de yngste informantene. Informantene som bruker de ikke-lokale *j*-variantene, er Sm42 og Sk47 i opptakene fra 80-tallet, og Sm02, Sk04 og Sk08 i opptakene fra 2011.¹⁶ Av disse bruker Sm02, Sm42 og Sk47 *j*-varianter konsekvent, mens Sk04 og Sk08 veksler mellom varianter med /j/ og /e:g/ eller /e/ i trykksterk posisjon. Dette er de samme informantene som bruker varianten /vi/, med unntak av informanten Sk06. I mitt materiale er det altså vanlig å ha kombinasjonen /vi/ i første person flertall og varianter med /j/ i første person entall. Informant Sk06 er den

16. Her er ikke informanter med bare ett belegg med /j/ i trykksterk eller trykksvak posisjon inkludert.

Figur 5: Spredningsdiagram, individnivå, L1: eg-trykksterk, Sauda

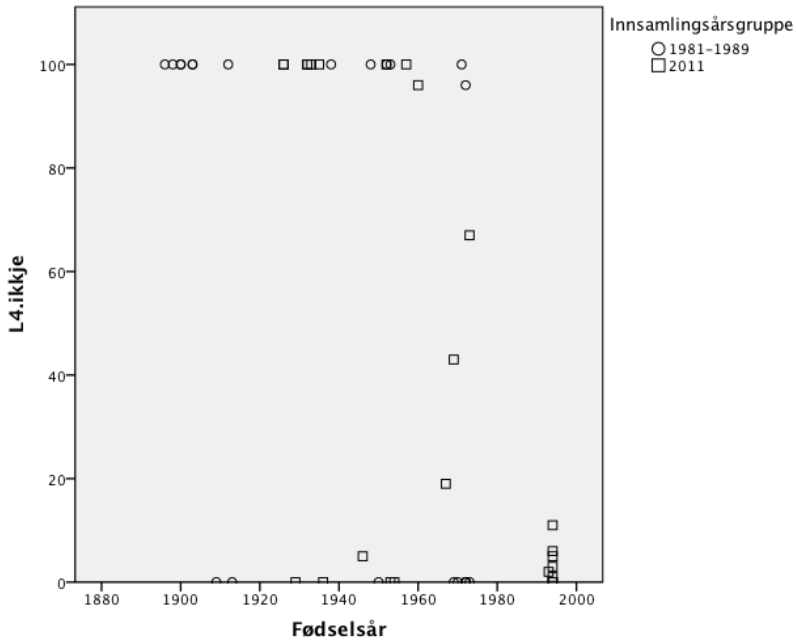
eneste informanten i materialet som har kombinasjonen /vi/ i første person flertall og /e:g/ og /e/ i første person entall.¹⁷

2.1.5 Variabelen L4: ikkje

Nektingsadverbet var /içe/ i det pre-industrielle saudamålet (L4: ikkje), mens varianten /ike/ brukes konsekvent blant de yngste informantene (født etter 1979). I motsetning til de andre variablene som er presentert, ser vi altså her en variabel som har et “klassisk” endringsmønster, der en ny variant kommer inn i talemålet og gradvis får mer fotfeste før den til sist tar over for den gamle varianten. Spredningsdiagrammet under viser individuell prosentvis bruk av den pre-industrielle varianten /içe/.

Figur 6 viser tydelig at den nye varianten /ike/ brukes i høy grad av de yngste informantene. Vi ser også at blant informantene som er født før 1965, er det mye interindividuell variasjon, altså at informantene enten bruker /ike/ eller /içe/. Vi ser også at det er fire informanter i opp-

17. Informanten Sko6 sier imidlertid i intervjuet at hun har brukt den ikke-lokale varianten med /j/ tidligere i livet, men at hun nå har gått bort fra det.

Figur 6: Spredningsdiagram, individnivå, L4: ikkje, Sauda

takene fra 2011 som veksler mellom /ike/ og /içe/, og alle disse informantene er født mellom 1965 og 1979 (Sk12, Sm13, Sk23 og panelinformanten Sm26).

La oss nå se nærmere på hvilke informanter som bruker den ikke-lokale varianten /ike/ (utenom den yngste fødselsårsgruppen, der alle bruker varianten). Dette er informantene Sk36, Sk39, Sm40, Sm41, Sm42 og Sk47 i opptakene fra 80-tallet og Sm02, Sk04, Sk06, Sk08, Sm24 i opptakene fra 2011. Blant panelinformantene bruker Sm28 og Sm29 /ike/ både i opptakene fra 80-tallet og i opptakene fra 2011, mens Sm26 bruker /ike/ i opptakene fra 80-tallet og veksler mellom /ike/ og /içe/ i 2011.

De fleste av informantene som bruker mye av de ikke-lokale variantene i variabelen M7: solå, er også i gruppen informanter som bruker /ike/. Det er imidlertid flere informanter som bruker /ike/ (Sm24, Sm26, Sm28, Sk36, Sm40, Sm41), og av disse er flesteparten (4 av 6) født mellom 1965 og 1979. Det er bare to informanter født etter 1965 som bruker /içe/ konsekvent (Sk37 og Sk38, i opptak fra 80-tallet). Det tolker jeg som at det går et skille ved informanter født omkring 1965.

Dette skillet er betydningsfullt fordi blant informanter født *tidligere* enn 1965, er det i all hovedsak informanter fra Åbøbyen og Søndenaia som bruker /ike/, mens blant informanter født etter 1965, brukes /ike/ av de aller fleste, uansett bosted.

2.1.6 Samvariasjon i bruk av ikke-lokale varianter?

Oppsummerende kan vi si at informantene som bruker /a/ eller /en/ oftere enn /ɔ/ i bestemt form entall av hunkjønnord (M7: solå), i mange tilfeller også bruker /ene/ i hankjønnord, *j*-varianter i første person entall, /vi/ i første person flertall og nektingsadverbet /ike/. Selv om dette er en vanlig kombinasjon av varianter, er det viktig å påpeke at det ikke ser ut til å være noen obligatorisk samvariasjon mellom variantene. På individnivå finnes alle mulige kombinasjoner. For å eksemplifisere dette har jeg valgt ut fem informanter som bruker én eller flere av de ikke-lokale variantene:

Informant Smo2 bruker mange ikke-lokale varianter. Han har mest /en/ i hunkjønnordene og bruker /vi/, /ike/ og *j*-varianter av første person entall. Likevel bruker han /ane/ i bestemt form flertall av hankjønnord.

Informant Sko8 bruker /a/ og /en/ langt oftere enn /ɔ/ i hunkjønnordene, men hun har belegg på alle tre variantene. I bestemt form flertall av hankjønnordene bruker hun /ene/ i omtrent halvparten av tilfellene og /ane/ i resten. Hun bruker /vi/, *j*-varianter og /ike/.

Informant Sko6 bruker også /a/ og /en/ langt oftere enn /ɔ/ i hunkjønnordene, men i flertall av hankjønnordene bruker hun nesten utelukkende /ane/ (1 belegg med /ene/ av totalt 13). Hun bruker /vi/ i første person flertall og nektingsadverbet /ike/, men /e:g/ og /e/ i første person entall.

Ser vi på panelinformantene, som vi har opptak med fra 80-tallet og fra 2011, ser de individuelle variasjonsmønstrene enda mer komplekse ut: Panelinformant Sk27 bruker mest /ɔ/ i hunkjønnordene i bestemt form entall i begge opptaksårene, men veksler med /a/. Hun bruker oftest /ane/ i bestemt form flertall av hankjønnord, men har ett belegg med /ene/ i opptakene fra 80-tallet. Hun bruker konsekvent /me/ i første person flertall, /e:g/ og /e/ i første person entall og nektingsadverbet /iç/.

Panelinformanten Sm29 bruker 100 % /a/ i hunkjønnordene i opptakene fra 80-tallet, men veksler mellom /a/ og /ɔ/ i 2011. Han bruker

/ane/ i bestemt form flertall av hankjønnsord, men har ett belegg med /ene/ i opptakene fra 80-tallet. Han bruker /me/ og /ike/ konsekvent, og oftest /e:g/ og /e/, men har også ett belegg med *j*-variant i første person entall (i trykksterk posisjon).

Som en kan se av disse fem eksemplene, er det mange mulige kombinasjoner av disse variantene og det er ikke slik at bruk av én ikke-lokal variant nødvendigvis medfører bruk av alle de ikke-lokale variantene. Det ser altså ikke ut til å være ulike sosiolekter som kan avgrensnes i Sauda, men heller en glidende overgang mellom de som bruker så mange ikke-lokale varianter at talemålet best kan karakteriseres som talt riksmål (for eksempel Sm02), via de som bruker noen ikke-lokale varianter (som Sm29), til de som ikke bruker noen ikke-lokale varianter. Eksemplene ovenfor illustrerer dermed også at det er stor grad av interindividuell variasjon i saudamålet om en ser på kombinasjoner av varianter.

2.2 Drøfting av relasjoner mellom individuell språkbruk og sosiale strukturer i Sauda

Vi har nå sett på sosiale karakteristika ved informanter som bruker ikke-lokale varianter i Sauda. Gjennomgangen viser at informantene har ett felles karakteristika: De aller fleste er oppvokst i bydelene Åbøbyen/Søndenålia. Denne sammenhengen mellom språkbruk og bydel er ikke slik at *alle* som er oppvokst i bydelene Åbøbyen/Søndenålia, bruker disse variantene konsekvent, men *de fleste* som bruker ikke-lokale varianter (konsekvent eller med variasjon), er oppvokst i disse bydelene. Det er altså i disse bydelene vi finner høyest frekvens av ikke-lokale varianter, og informanter oppvokst i andre bydeler i Sauda bruker svært sjelden slike ikke-lokale varianter. Hva kan være årsakene til det?

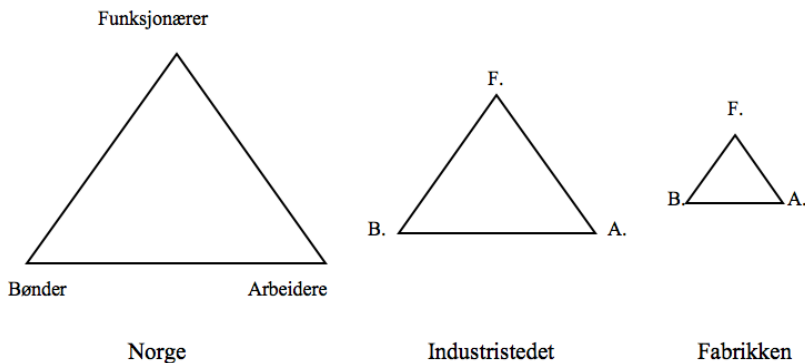
Åbøbyen er, som tidligere nevnt, en spesiell del av Sauda fordi bydelen ble bygd opp av og eid av fabrikkens. Alle innbyggerne som bodde her, hadde altså det fellestrekket at de selv, eller et nært familiemedlem, arbeidet på fabrikkens. Søndenålia er slik sett sammenliknbart med Åbøbyen: Her delte kraftselskapet Saudefaldene ut tomter til sine ansatte, og de som bodde her, arbeidet selv, eller hadde et nært familiemedlem som arbeidet for kraftselskapet. Begge bydelene er altså forbeholdt innbyggere som er direkte tilknyttet disse to store, nye arbeidsplassene i Sauda. Dette står i kontrast til den mer blandete innbyggermassen i de andre bydelene i Sauda.

At Åbøbyen/Søndenålia skiller seg ut språklig, kan tolkes på flere måter. En tolkning er å vektlegge innbyggernes tilknytning til de nye store industriarbeidsplassene. Det var en sterk arbeideridentitet i Sauda som særlig fantes i Åbøbyen og andre homogene bydeler som Søndenålia (jf. Utter 2010). Det er ikke urimelig at det interne samholdet mellom arbeiderne og konflikt med andre sosiale grupper (som bønder og funksjonærer, jf. den norske trekanten), kan ha fått følger for språkbruken i *arbeidermiljøet*, og da spesielt i disse arbeiderdominerte bydelene. Fordi arbeidermiljøene hadde internt samhold og folk var mye sammen, både på arbeid, i nabolaget, i fritidsaktiviteter og på politiske møter, kan denne tolkingen stemme godt med teorier om at de variantene som oppfattes som mest frekvente fra individets perspektiv, blir valgt (ut fra den delen av samfunns-språkpoten som han/hun blir eksponert mest for).

Hovedproblemet med denne tolkingen er at de ikke-lokale variantene vi har sett på i denne artikkelen, er typiske varianter i talte riksmål. Dette gjelder spesielt utrumsformene /en/ og /ene/, men utenfor Østlandet er også personlig pronomen første person entall med *j* en variant som er forbeholdt talt riksmål, og i /me/- og /içe/-områder må også første person flertall /vi/ og nektingsadverb /ike/ regnes som varianter som tilhører talt riksmål. Talt riksmål ble brukt mest av yrkesgrupper som forbindes nærmest med *funksjonærene* i den norske trekanten, ikke arbeidermiljø (Nesse 2013: 164, 170). I bydelene Åbøbyen/Søndenålia bodde det også funksjonærer, og en alternativ tolking blir derfor at de ikke-lokale variantene er spredt fra funksjonærenes språkbruk til andre innbyggere i Sauda, altså at språkbruk som i utgangspunktet var forbeholdt funksjonærer, også ble godtatt brukt av innbyggere tilknyttet arbeidermiljøene (i hvert fall for en periode). At språkbruken blant funksjonærene har fått størst innvirkning på språkbruk i bydelene der mange av funksjonærene bodde, og mindre innvirkning på språkbruk i andre deler av Sauda, er rimelig med tanke på at det å bo i samme bydel og arbeide på samme arbeidsplass må medføre en hel del språklig interaksjon.

Begge disse to tolkingene legger vekt på en sosioøkonomisk gruppe, og hadde fått sterkere forklaringskraft dersom en hoveddel av informantene som bruker mange ikke-lokale varianter, tilhørte gruppene 'arbeider' eller 'funksjonær' (jf. den norske trekanten, del 1.2). Jeg vil derfor presentere en tredje, alternativ tolkning som legger mindre vekt på sosial klasse og mer vekt på kontaktmønstre og interaksjon. I Sauda

skiller bydelene Åbøbyen og Søndenaia seg ut: Mens de andre bydelene var mer heterogene og nærmere tilknyttet det pre-industrielle samfunnet, var innbyggerne i Åbøbyen/Søndenaia i stor grad innflyttere med nær tilknytning til fabrikken. Dette skillet mellom fabrikkansatte og andre arbeidstakere tror jeg at var/er svært relevant i industrisamfunnene, både på grunn av konflikten mellom opprinnelige innbyggere og innflyttere, og på grunn av at fabrikkansettelse ga en del privilegier (se del 1.2). Det er også grunn til å tro at fabrikkansatte følte samhørighet på tvers av sosiale skillelinjer, fordi de hadde samme arbeidsplass og et felles prosjekt som alle bidro til: å produsere et produkt (jf. Lysgaard (1985: 317) om skjebnefellesskapet og avhengighetsforholdet mellom arbeiderne og bedriften de arbeider i). Det kan derfor være relevant å modifisere Kjeldstadlis modell 'den norske trekanten', slik at den er spesifisert i tre samfunnsnivå. De to første trekantene, *Norge* og *industriedet*, er i tråd med Kjeldstadlis analyse (1994: 45), mens den tredje trekanten, *fabrikken*, er min spesifisering. Denne spesifiseringen framhever fabrikkens status som en vesentlig del av industriedets sosiale struktur, og åpner opp for at det er relevant å dele innbyggerne inn både etter yrke og arbeidssted. Trekanten 'fabrikken' er altså en subgruppe av 'industriedet', men kan også analyseres som en egen enhet, i likhet med 'industriedets' forhold til 'Norge'.

Figur 7: Den norske trekanten, tre samfunnsnivå

Språkbruken i et slikt *fabrikkmiljø* med høy innflyttertetthet vil preges av at mange verken hadde kontakt med opprinnelige innbyggere gjennom familie eller naboskap. De ble dermed sjelden eksponert for det

opprinnelige pre-industrielle talemålet i Sauda. Dette får den konkrete effekten at barna som vokser opp i Åbøbyen/Søndenålia, lærer seg å snakke med innputt fra en språkpott som inneholder flere ikke-lokale varianter (og færre lokale varianter) enn barna som vokser opp i andre bydeler. Det kan ha utviklet seg egne talemålsnormer i miljøet som gjaldt på tvers av sosiale skiller. En støtte til denne tolkingen er bruken av /ene/ i hankjønnord, som er mindre tydelig knyttet til Åbøbyen/Søndenålia, men viser en generell sammenheng med fabrikktilknytning. Tolkingen forutsetter at det har vært mer språklig interaksjon mellom fabrikkansatte (uavhengig av sosial status), og da spesielt innbyggerne i Åbøbyen/Søndenålia, enn mellom denne gruppen og de andre innbyggerne i Sauda. Den nære sammenhengen mellom bydel, fabrikkmiljø og innflyttermiljø som finnes i Åbøbyen og Søndenålia, skaper gode forhold for at en talemålsbruk kan utvikle seg i denne bydelen, som skiller seg fra talemålsbruken i resten av Sauda.

Det er ikke urimelig å tolke bruken av de ikke-lokale variantene i Sauda som en spredning av funksjonærenes bruk av talt riksmål. I materialet jeg har analysert i denne artikkelen, er imidlertid ikke informantene som bruker flest ikke-lokale varianter, funksjonærer (eller barn av funksjonærer), de fleste er godt forankret i arbeiderklassen. Jeg mener derfor at det er mer plausibelt at det har oppstått en talemålsnorm i fabrikkmiljøet som er uavhengig av sosial status. Denne talemålsnormen har oppstått på grunn av høyere frekvens av ikke-lokale varianter i fabrikkmiljøet og på grunn av mer interaksjon innad i fabrikkmiljøet enn med andre innbyggere. Det har derfor utviklet seg en talemålsbruk i fabrikkmiljøet som delvis avviker fra talemålsbruken vi finner ellers i industristedet, noe som innebærer at talemålet i fabrikkmiljøet både står i kontrast til det pre-industrielle talemålet og til talemålet som brukes av andre innbyggere på industristedet.

3 Sosiale strukturer i industrisamfunnene og individuelle språklige variasjonsmønstre

Artikkelens empiriske undersøkelse av hvilke sosiale karakteristika som forener informanter som bruker ikke-lokale varianter, leder fram til en drøfting av problemstillingen: *Hvilken innvirkning har sosiale strukturer i industrisamfunnene på individuelle språklige variasjonsmønstre?* En rekke

koinéformingsforskere vil imidlertid hevde at stor innflytting først og fremst utløser en tilstand som kan karakteriseres som et språklig 'kaos' (jf. Trudgill 1998, Solheim 2006). De ville kanskje mene at det er like relevant å spørre om det i det hele tatt er *noen* relasjoner mellom den nye sosiale strukturen i industrisamfunnene og talemålsbruken hos individene. Den empiriske undersøkelsen som denne artikkelen redegjør for, viser at språkbruken i Sauda ikke er kaotisk. Tvert imot finnes det tydelige relasjoner mellom individuell talemålsbruk og de sosiale strukturene i industrisamfunnene. Sammenhengene er imidlertid forankret i lokale interaksjonsmønstre, og vil derfor være avhengig av lokalhistoriske og sosiale forhold på hvert enkelt industristed, noe jeg vil argumentere for i det følgende.

3.1 Samfunnsstruktur, interaksjonsmønstre og individuelle variasjonsmønstre

I denne artikkelen har jeg hatt som teoretisk utgangspunkt at talemålet på samfunnsnivå består av individenes samlede talemål, og at de sosiale strukturene i samfunnet kan legge føringer for individenes interaksjon og dermed også deres talemålsbruk. Individets bruk av varianter henger sammen med språkpoten som består av all språkbruken i samfunnet. Fra individets perspektiv består imidlertid språkpoten av all språkbruken han/hun er eksponert for, ikke språkbruken til individene han/hun aldri interagerer med. Om den sosiale strukturen i samfunnet er slik at en gruppe individer har mest interaksjon med hverandre og lite interaksjon med andre grupper individer, kan frekvensen av varianter som individet i gruppen oppfatter, være annerledes enn frekvensene på samfunnsnivå. Dette antar jeg at er normaltstanden for alle talemålsbrukere. Samtidig blir industristedene spesielle, fordi individene på industristedene kan oppfatte en språkpotte med svært mye språklig variasjon, der den språklige lokale forankringen er vanskelig observerbar, på grunn av den store innflyttingen.

Individene som bruker mer av nye varianter enn andre på sin alder, kan være trendsettere som er i forkant av språkutviklingen på samfunnsnivå, men som vi har sett fra saudamaterialet, kan de også bruke varianter som ikke får gjennomslag på samfunnsnivå. Slike tilfeller synliggjør at å bruke nye varianter innebærer en viss sosial risiko, fordi innføringen av den nye varianten i noen tilfeller kan stoppe opp og bli reversert. Individer bruker imidlertid ikke slike språklige varianter for å være trendsettere, men på grunn av sammensetningen av varianter i språk-

potten som individet oppfatter. Vi kan derfor tenke oss at noen individer bruker nye varianter fordi det er høyere frekvens av nye varianter i en sosial gruppe i språksamfunnet, og lite interaksjon med andre sosiale grupper, slik at individet oppfatter andre frekvenser av variablene enn frekvensene på samfunnsnivå. Formålet med min induktive undersøkelsesmetode (gruppere brukere av ikke-lokale varianter og kontrastere dem med de andre talemålsbrukerne i materialet), har vært å finne ut om det finnes slike sosiale subgrupper i Sauda som kan være relevante for språkbruken til individene.

Hovedfunnene fra saudamaterialet viser at det mest karakteristiske for informantene som bruker mange ikke-lokale varianter, er at de kommer fra bydeler med nær tilknytning til fabrikken (Åbøbyen eller Søndenaia). Disse bydelene er heterogene når det gjelder sosial status (både arbeidere og funksjonærer), men homogene når det gjelder fabrikktilknytning, fordi det i alle husstandene var en (far) som arbeidet på fabrikken. Bydelene hadde også høy konsentrasjon av innflyttere og lite kontakt med det tradisjonelle, pre-industrielle Sauda. Interaksjonsmønstrene som følger av de sosiale strukturene i Sauda, taler derfor for at barn som vokste opp i disse fabrikktilknyttede miljøene (og voksne i den grad de akkommoderte), valgte frekvente varianter fra en språkpott som var noe annerledes sammensatt enn den samlede språkpotten på samfunnsnivå. Årsaken til at fabrikkmiljøene skiller seg ut fra resten av samfunnet, er antakelig en kombinasjon av at det er mange innflyttere i disse miljøene og liten interaksjon med andre innbyggere. I Sauda blir interaksjonen med andre individer fra andre miljø enda mer avgrenset på grunn av boligstrukturen. Denne kombinasjonen mellom arbeidssted og bosted kan være en årsak til at sammenhengen mellom sosiale strukturer og de individuelle språklige variasjonsmønstrene, er såpass tydelige i Sauda.

Når det gjelder andre deler av den sosiale strukturen, hadde jeg en forventning, ut fra tidligere forskning om sosiolekter og industristedtalemål, om at 'kjønn' og 'foreldres talemål' skulle ha en viss forklaringskraft også i Sauda, men det ser ikke ut til at disse faktorene er relevante for bruk av ikke-lokale varianter på industristedet. Kjønnforskjellene er for eksempel minimale i materialet. Dette står i motsetning til kjønnforskjeller i talemålet i Høyanger, der menn bruker flere lokale varianter enn kvinner (Solheim 2006: 332). Men, som argumentert for i del 1.2 i presentasjonen av modellen 'den norske trekanten', er det ikke selve

arbeidsplassen, men livsformen som ulike yrker legger opp til, som forklarer best hvordan individene i samfunnet interagerer med hverandre: på arbeidsplassen, med familien, med venner. Dette perspektivet inkluderer kvinner og barn i de fabrikktilknyttede miljøene, og gir en plausibel forklaring på de manglende kjønnsforskjellene i materialet som helhet.

Individenes talemålsbruk ser, som nevnt, heller ikke ut til å være avhengig av foreldrenes talemål. Det er påfallende at barn av innflytterforeldre ikke bruker flere ikke-lokale varianter enn barn med foreldre fra Sauda. Dette medfører at foreldrenes talemål *ikke* har hatt direkte innvirkning på talemålet til barna, til tross for at talemålsnormen på industristedene må ha vært vanskelig observerbar i innflyttingsperioden, og at talemålsnormen også i dag er åpen for forholdsvis høy grad av inter- og intraindividuell variasjon.¹⁸ På kollektivt nivå er altså innflyttingen vesentlig for å forstå talemålsendringene, men på individnivå påvirker ikke innflytterne sine egne barn mer enn andre barn i samfunnet. Jeg vurderer likevel innflytterne som viktige både i innføring og spredning av nye varianter i industrisamfunnene, fordi den varierte språkbruken som finnes i sosiale miljø med mange innflyttere, blir reproduisert av barna, uavhengig av deres egne foreldres talemål (jf. Trudgill 2004: 159). Gjennomslagskraften til disse nye variablene i resten av samfunnet er imidlertid avhengig av om disse miljøene med mange innflyttere (for eksempel fabrikkmiljø eller funksjonærmiljø) er integrert i resten av samfunnet, og av hvor mye interaksjon det er på tvers av slike sosiale strukturer.

3.2 Avslutning: Fabrikkens kjernefunksjon

En vesentlig sosial endring som skjer i forbindelse med industrialiseringen, er etableringen av en ny og stor arbeidsplass: Fabrikken. I denne artikkelen har vi sett at fabrikktilknytning gjennom eget eller et nært familiemedlems arbeid på fabrikken er en sosial struktur som har betydning for språkbruk på individnivå. Jeg mener det er svært interessant at man, i tillegg til de tydelige sammenhengene mellom industrialiseringens innflyttingsbølge og talemålsendringer på samfunnsnivå, også

18. Jeg vil også påpeke at selv om vi vet hvor informantenes foreldrene er født, vet vi ikke nøyaktig hvordan foreldrene snakket. For eksempel kan innflytterforeldrene ha hatt livsløpsendringer der de har tilpasset seg saudamålet ved å senke frekvensen av ikke-lokale varianter (og slik nærmet seg talemålet til sine barn).

kan finne direkte sammenhenger mellom industri og talemål på individnivå. Fabrikken kan sees på som kjernen i den fysiske historien til industristedene: Den er/var den største arbeidsplassen på industristedene, hjørnesteinsbedriften og hovedårsaken til at innflytterne i det hele tatt kom. Det er nærliggende å tro at eget arbeid på fabrikken og/eller bosted i fabrikkens boligfelt skaper nær kontakt mellom opprinnelige innbyggere og innflyttere. På grunn av fabrikkens status som hjørnesteinsbedrift er det også nærliggende å tro at de ansatte på fabrikken følte samhørighet. Jeg vil hevde at dette samholdet innad i fabrikkmiljøene både sannsynliggjør at det foregikk akkommodasjon mellom innflytterne og de opprinnelige innbyggerne, og at det skjedde en overføring av ikke-lokale varianter fra innflytterne til barna i fabrikkmiljøet. Dette innebærer at fabrikkmiljøene har fungert som en slags kjerne i innføringen av nye varianter til industristedet, der nye varianter ble tatt i bruk i fabrikkmiljøene først, for så siden å bli spredt videre til andre deler av industrisamfunnet.

Koinéformingen på industristedene er en prosess der innføring og bruk av nye varianter skjer i nært samspill med de lokale sosiale strukturene. Jeg vil argumentere for at fabrikken er en sentral sosial størrelse i koinéformingsprosessene både på samfunnsnivå og på individnivå. Vi kan imidlertid ikke trekke slutningen at fabrikken er sentral bare fordi en undersøker talemålet i et ensidig industristed. Det er de sosiale strukturene som oppstår på grunn av industrialiseringen, og som er unike for hvert enkelt industrisamfunn, som setter betingelser for den språklige interaksjonen mellom ulike innbyggergrupper, og derfor også setter betingelser for spredning av talemålsendringer.

Litteratur

- Andersen, Håkon W. m.fl. 2004. *Fabrikken*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Bjørkum, Andreas. 1968. *Årdalsmål hjå eldre og yngre. Ei utgreiing om formverket med eit tillegg om generasjonsskilnad i lydverk, ordbruk og formverk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fløgstad, Kjartan. 1990. *Arbeidets lys. Tungindustrien i Sauda gjennom 75 år*. Oslo: Det norske samlaget.

- Gabrielsen, Finn. 1984. *Eg eller je? Ei sosiolingvistisk gransking av yngre mål i Stavanger*. Oslo: Novus forlag.
- Jahr, Ernst Håkon. 2007. "Bruk av omgrepa 'standardtalemål', 'normalisering' og 'knot' for å skildre språktilhøva i Noreg i dag." I: *Å sjå samfunnet gjennom språket. Heidersskrift til Helge Sandøy på 60-årsdagen 14.06.2007*, red. Gunnstein Akselberg og Johan Myking, 93–98. Oslo: Novus forlag.
- Keller, Rudi. 1989. "Invisible-hand theory and language evolution." *Lingua* 77 (2): 113–27.
- Kerswill, Paul. 1994. "Dialektkontakt og sosiolingvistiske strukturer i Norge og i England." I: *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*, red. Ulla-Britt Kotsinas og John Helgander, 220–31. Stockholm: Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, MINS 40.
- . 2002. "Koineization and Accomodation." I: *The handbook of Language Variation and Change*, red. J. K. Chambers, Peter Trudgill og Natalie Schilling-Estes, 669–702. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kerswill, Paul og Peter Trudgill. 2005. "The birth of new dialects." I: *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*, red. Paul Kerswill, Peter Auer og Frans Hinskens, 196–220. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kjeldstadli, Knut. 1994. *Et splittet samfunn. 1905–1935*. Oslo: Aschehoug. [Del av *Aschehougs norgeshistorie*, red. Knut Helle m. fl.]
- . 2005. "En historie om klasseorganisering og industrikapitalisme." *Arbeiderhistorie* 2005: 141–59.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania: Bymaalslaget, Cammermeyer.
- Larsen, Amund B. og Gerhard Stoltz. 1912. *Bergens bymål*. Kristiania: Bymaalslaget, Aschehoug.
- Lorås, Jostein. 2007. "Nordnorske småbrukere i moderne lønnsarbeid 1890–1920." *Arbeiderhistorie* 2007: 79–97.
- Lysgaard, Sverre. 1985. *Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Milroy, James. 1993. "On the social origins of language change." I: *Historical Linguistics: Problems and Perspectives*, red. Charles Jones, 215–36. London og New York: Longman.

- Mufwene, Salikoko S. 2001. *The ecology of language evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myklebost, Hallstein. 1960. *Norges tettbygde steder 1875–1950*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mæhlum, Brit. 1992. *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- . 2009. “Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27 (1): 7–26.
- Nesse, Agnete. 2008. *Bydialekt, riksmål og identitet. Sett fra Bodø*. Oslo: Novus forlag.
- . 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Neteland, Randi. 2013. “Industristedtalemål og dialektendring.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 31 (1): 76–97.
- . 2014a. “Innflyttertalemåls innvirkning på talemålsendringer i industristeder.” *Maal og Minne* 2014, 1: 1–66.
- . 2014b. *Koinéforming av industristedtalemål. En sosiolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene*. Doktorgradsavhandling, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Neteland, Randi, og Edit Bugge. 2015. “Språkendringer de siste to hundreår i byer og på industristeder.” I: *Talemålsendring etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*, red. Helge Sandøy, 301–33. Oslo: Novus.
- Omdal, Helge. 1979. “Høyangermålet – en ny dialekt.” I: *Språklig samling på folkemåls grunn. Artikler frå bladet Språklig Samling*, red. Lars S. Vikør og Geir Wiggen, 75–77. Oslo: Novus.
- Papazian, Eric. 2012. “Norge – riket uten rikstalemål?” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 30 (1): 50–115.
- Rovde, Olav. 2000. “Bonde-, småbrukar- og arbeidarrørsla – i konflikt og samarbeid.” *Arbeiderhistorie* 2000: 57–79.
- Sandve, Bjørn Harald. 1976. Om talemålet i industristadene Odda og Tyssedal. Generasjonsskilnad og tilnærming mellom dei to målføre. Upublisert hovedfagsoppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Sandøy, Helge. 2009. “Standardtalemål? Ja, men ...! Ein definisjon og ei drøfting av begrepet.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2009, 1: 27–46.

- Schiefloe, Per Morten. 1975. *Engenerasjonssamfunnet – en sosiologisk studie i norsk distriktpolitikk*. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Solheim, Randi. 2006. *Språket i smeltegryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger*. Doktorgradsavhandling, Trondheim: Noregs teknisk-naturvitenskaplege universitet.
- Det Statistiske Centralbyrå. 1932. *Folketellingen i Norge. 1. desember 1930. Tredje hefte. Folkemengden fordelt efter: 1) kjønn, alder og ekteskapeleg stilling, 2) livsstilling og 3) fødested – i de enkelte herreder og byer. – “Oslo-befolkning” som bor utenfor Oslo*. Oslo: Aschehoug.
- Sundgren, Eva. 2004. *Språklig variation och förändring. Exemplet Eskilstuna*. Lund: Studentlitteratur.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell.
- . 1998. “The chaos before the order: New Zealand English and the second stage of new-dialect formation.” I: *Language change : Advances in Historical Sociolinguistics*, red. Ernst Håkon Jahr, 197–207. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- . 2004. *New-dialect formation. The inevitability of colonial Englishes*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Trudgill, Peter m.fl. 2000. “Determinism in new-dialect formation and the genesis of New Zealand English.” *Journal of Linguistics* 36: 299–318.
- Utter, Harald. 2010. *Å leve med fabrikkens puls. En studie av hagebyen Åbø-byen i Sauda og industriarbeiderne som bodde der i perioden 1960 til 1980*. Doktorgradsavhandling, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Øverland, Åshild Marie. 2001. “Klasseskilje og klasse møte. Kvinner i eit industrisamfunn. Sauda 1910–1980.” *Arbeiderhistorie* 2001: 81–103.

Abstract

One-industry towns share a number of structural similarities, but there are also local social structures, unique for each location. This article is an empirical investigation of relations between individual language variation and the social structures in the industrial town Sauda. The analysis shows that the factory is not only a central catalyst for population growth and subsequent dialect change, but also a relevant social structure in the new industrial town. The unique social structures condition the language

KAOS ELLER SYSTEM?

interactions between different groups of inhabitants, and therefore also condition the spread of language change.

Randi Neteland
Høgskolen i Bergen
Avdeling for lærerutdanning
Postboks 7030
NO-5020 Bergen
randi.neteland@hib.no